ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ТА ВІДШКОДУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИТРАТ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗБЕРІГАННЯМ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

СКРЕКЛЯ Леся Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу

КОМІССАРЧУК Юлія Анатоліївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

ПОЛІЩАК Наталія Ігорівна - кандидат юридичних наук

DOI 10.32782/NP.2022.4.12

Аналіз правозастосовної практики України засвідчує, що в окремих випадках виникають складнощі чи допускаються помилки в частині вирішення питання відшкодування процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Зокрема, суди в одних випадках ухвалюють рішення стягнути з обвинувачених (засуджених) процесуальні витрати у дольовій частині, в інших – солідарно. Окрім того, в окремих випадках судами вирішуються питання про стягнення процесуальних витрат з потерпілої особи, що суперечить нормам КПК України, або ж взагалі не відшкодовуються витрати за зберігання та перевезення речових доказів, які були понесені юридичною особою.

Усі речі та документи, що мають значення для встановлення істини в кримінальному провадженні, залежно від виду та групової приналежності, мають зберігатися відповідно до законодавчо встановленого порядку, а витрати, пов'язані з їх зберіганням та пересиланням, мають бути відображені в обвинувальному акті, що скеровується прокурором до суду.- У той же час, не лише для зберігання чи пересилання речей і документів необхідні матеріальні затрати, але і для їх знищення. Однак у КПК України не передбачено такого виду процесуальних витрат, що, очевидно, є прорахунком законодавця.

Ключові слова: процесуальні витрати, кримінальне провадження, види процесуальних витрат, розподіл процесуальних витрат, визначення розміру процесуальних витрат, рішення щодо процесуальних витрат.

Постановка проблеми

Аналіз слідчо-судової практики України свідчить про те, що розслідування кожного другого кримінального провадження не обходиться без залучення потерпілого, кожного третього провадження – свідків, експертів. У кожному п'ятому випадку здійснюється зберігання чи пересилання речей та документів. Усе це потребує залучення коштів, які можуть бути стягнуті з обвинуваченої чи засудженої особи. Водночас, у передбачених кримінальним процесуальним законом випадках процесуальні витрати здійснюються за рахунок Державного бюджету України (наприклад, винесення виправдувального вироку, вчинення кримінального правопорушення невстановленою слідством особою, звільнення особи від оплати процесуальних витрат тощо).

Аналіз правозастосовної практики України засвідчує, що в окремих випадках виникають складнощі чи допускаються помилки в частині вирішення питання відшкодування процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Зокрема, суди в одних випадках ухвалюють рішення стягнути з обвинувачених (засуджених) процесуальні витрати у дольовій частині, в інших – солідарно. Окрім того, в окремих випадках судами вирішується питання про стягнення процесуальних витрат з потерпілої особи, що суперечить нормам КПК України, або ж взагалі не відшкодовуються витрати за зберігання та перевезення речових доказів, які були понесені юридичною особою. Таким чином, вищевка-

зані проблеми можна пояснити недостатнім законодавчим регулюванням окремих положень КПК України, у частині відшкодування та стягнення процесуальних витрат, а також недостатньою теоретичною розробкою відповідних проблем.

Стан теоретичного дослідження

У вітчизняній науці кримінального процесуального права висвітлено окремі аспекти питань, що стосуються процесуальних витрат у кримінальному провадженні. Зокрема, ця проблематика розглядалась у працях С. В. Бажанова, О. В. Бауліна, Н. А. Власова, О. В. Горбачова, В. М. Демидова, Ю. М. Дьоміна, В. А. Дуніна, Л. Л. Круглікова, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, А. А. Павлишина, П. Ф. Пилипчука, С. М. Стахівського, Н. А. Суховенко, В. М. Тертишника, Р. І. Шевейка, Р. Х. Якупова та інших. Разом із тим більшість досліджень вищевказаних авторів базувались на аналізі КПК 1960 року або зводились до коментування окремих положень кримінального процесуального законодавства чи до фрагментарного аналізу питань обраної тематики. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, які присвячені аналізу процесуальних витрат у кримінальному провадженні, багато питань залишається ще не дослідженими, окремі з них неоднозначно вирішуються в теорії і на практиці.

З огляду на зазначене **метою** цієї статті є вивчення питань щодо визначення розміру та відшкодування витрат, пов'язаних із зберіганням речей і документів.

Виклад основних положень

Витрати, пов'язані із зберіганням речей і документів, є останнім видом процесуальних витрат, які передбачені у ст. 123 КПК України. Під час з'ясування змісту цих витрат, необхідно визначити зміст понять «річ» та «документи». Так, у відповідності до ЦК України, річчю вважається будь-який предмет матеріального світу (ст.179). Вони поділяються на нерухомі та рухомі речі (ст.181 ЦК України). Документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження (ч.1 ст.99 КПК України). До документів також можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні); матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; складені в порядку, передбаченому КПК України, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; висновки ревізій та акти перевірок (ч. 2 ст. 99 КПК України). Окрім того, у ч.2 ст.98 КПК України передбачено, що документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, які зазначені у ч.1 ст.98 КПК України.

З економічної точки зору, зберігання спрямоване на забезпечення фізичної, біологічної, хімічної схоронності об'єктів матеріального світу, на недопущення негативного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на них [1, с.558]. Натомість, з юридичної точки зору, зберігання передбачає вжиття відносно речі всіх заходів, необхідних для недопущення можливості її знищення або пошкодження, тобто збереження її цілісності та споживчих властивостей [2, с. 497]. У науці кримінального процесу висловлена думка, що однією з вимог допустимості речових доказів є дотримання належного порядку їх зберігання, який виключає можливість заміни, підміни, пошкодження або втрати ним істотних для провадження ознак [3, с.650]. У відповідності до п. 14 Інструкції «Про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду» від 27 серпня 2010 р. № 51/401/649/471/23/125, підставою для поміщення речових доказів на зберігання є постанова органу досудового розслідування, прокурора, судді. У КПК України немає чітко визначено, що орган досудового розслідування зобов'язаний виносити постанову для поміщення речових доказів на зберігання. Однак, у відповідності до ст.110

КПК України рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови.

Що стосується документів, то вони, як правило, зберігаються разом із матеріалами кримінального провадження (п.3 «Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження» від 19 листопада 2012 р. № 1104). Якщо ж вони за своїми властивостями (габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть зберігатися разом з матеріалами кримінального провадження, то за таких умов вони зберігаються у спеціальних обладнаних сейфами у приміщеннях органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ. У разі відсутності обладнаного приміщення, виділяються спеціальні сейфи (металеві шафи) достатнього розміру (п.7 названого вище Порядку від 19 листопада 2012 р. № 1104). У таких випадках не відшкодовуються процесуальні витрати на зберігання речей та документів, оскільки орган досудового розслідування не несе жодних матеріальних затрат.

У теорії кримінального процесу існує позиція, що зберігання речей та документів в індивідуальному сейфі не забезпечує належної безпеки їх схоронності, оскільки такий сейф спеціально не охороняється і, по суті, може бути зламаний, наслідком чого може стати знищення важливого речового доказу. За таких умов пропонується змінити порядок зберігання речових доказів і, зокрема, створення спеціальної установи, яка б була належно обладнана для зберігання речових доказів [4, с.18]. З такою позицією навряд чи можна погодитись, оскільки за зберігання речових доказів в обладнаному приміщенні чи спеціальному сейфі відповідальною є посадова особа органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, що призначається наказом керівника такого органу або слідчого підрозділу (п.8 Порядку від 19 листопада 2012 р. № 1104). Окрім того, видається недоцільним створення спеціальної установи, яка б була належно обладнана для зберігання речових доказів, оскільки це призведе до створення додаткових процесуальних витрат.

Відповідно до п.4 ч.6 ст.100 КПК України, речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню: повертаються власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження; передаються для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження; знищуються, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також, якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля. Як приклад, наведемо Ухвалу слідчого судді Рівненського міського суду. Прокурор прокуратури Рівненської області ОСОБА_1 звернувся в суд із клопотанням про вирішення долі речових доказів у кримінальному провадженні №12012190020000108 від 29 грудня 2012 р., за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст.199 КК України «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів», ч.1 ст.204 КК України «Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів».

В Ухвалі цього суду було зазначено, що працівниками правоохоронних органів під час огляду складського приміщення було виявлено алкогольну продукцію з підробленими марками акцизного збору. Супроводжувальних документів та документів, що підтверджують якість та безпеку продукції у ході огляду та подальшої перевірки не встановлено. У результаті огляду було вилучено

35135 пляшок продукції (алкогольних напоїв). У подальшому вилучені алкогольні напої було передано на відповідальне зберігання в приватне підприємство «Спіріт-РВ». Співробітниками УДПМ ДПС у Рівненській області відібрані зразки для проведення необхідних досліджень, які в ході досудового розслідування оглянуті, сфотографовані, долучені до матеріалів провадження. Згідно з висновком експерта, з представлених на дослідження спиртовмісних рідин встановлено, що рідини, представлені в пляшках з етикетками не відповідають обов'язковим вимогам до якості продукції, що наведені в ДСТУ 4256:2003 для алкогольних напоїв горілок (горілок особливих).

У своєму клопотанні прокурор заявляє, що у зв'язку з великою партією зазначеної продукції, а також через громіздкість останньої, її зберігання призводить до певних труднощів та додаткових витрат, які несе підприємство. Крім того, вказує, що ця продукція зберігається вже понад 3 роки (термін дії договору зберігання закінчився), а тривале зберігання може бути небезпечне для здоров'я людей, які працюють на підприємстві та довкілля. У зв'язку з цим, прокурор просить посприяти у вирішенні питання щодо подальшої долі вказаної алкогольної продукції. На підставі вищенаведеного, суд постановив рішення надати дозвіл на знищення 35135 пляшок продукції (алкогольних напоїв) у відповідному кримінальному провадженні [5].

Слід зазначити, що не лише для зберігання чи пересилання речових доказів необхідні матеріальні затрати, але і для їх знищення. Так, для знищення речових доказів, установа, на яку покладений такий обов'язок, несе витрати на оплату праці працівників, які будуть залучені до цього процесу, витрати на залучення техніки, яка необхідна для цього (наприклад, вивіз сміття, утилізація тощо). Водночас, на законодавчому рівні не передбачено витрат на знищення речових доказів. За таких умов пропонуємо внести зміни до ч.1 ст.123 КПК України і викласти її в такій редакції: «Витрати, пов'язані із зберіганням, пересиланням речей і документів, а також знищенням речей, здійснюються за рахунок Державного бюджету України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».

У подальшому зазначимо, що витрати, пов'язані із зберіганням речових доказів, цінностей та іншого вилученого майна, несе орган, на зберіганні якого знаходиться вилучене майно. У випадках, коли майно передається на зберігання в інші установи, підприємства, організації як таке, що потребує спеціальних умов зберігання, такі витрати покриваються за рахунок держави (ч.4 п.13 Інструкції). Це положення знайшло своє відображення у ч.1 ст.123 КПК України, де зазначено, що «витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів, здійснюються за рахунок Державного бюджету України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».

З вищенаведеного випливає, що зберігання речей і документів не може здійснюватися за рахунок обвинуваченої чи засудженої особи, і незалежно від їх розміру та кількості, відповідні витрати компенсуються державою. Однак аналіз судової практики України засвідчує, що положення ст.123 КПК України застосовується не у всіх випадках, що не відповідає вимогам закону. Як приклад, наведемо Постанову Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 12 квітня 2013 р. у якій зазначено, що 23 січня 2013 року ОСОБА_1 було засуджено за ч.2 ст.27- ч.3 ст.240 КК України «Порушення правил охорони або використання надр».- У резолютивній частині вироку суду зазначено, що речові докази, а саме:

- нафта в кількості 17,469 тонн, яка передана на зберігання НГВУ Надвірнанафтогаз ПАТ Укрнафта, - конфіскувати в дохід держави;

- нафта в кількості 50,080 тонн, яка передана на зберігання НГВУ Надвірнанафтогаз ПАТ Укрнафта - повернути ТзОВ БУРІНВЕСТ(ЄДРПОУ 36116923).

У подальшому вказується, що під час розгляду кримінального провадження судом не вирішено питання процесуальних витрат. З матеріалів кримінального провадження випливає, що з метою збереження речових доказів, нафту було транспортовано від місць, де вона вилучена, та передано на відповідальне зберігання спеціалізованому підприємству -

нафтогазовидобувне управління «Надвірнанафтогаз». У зв'язку з відсутністю у вказаного підприємства вільних ємкостей для окремого зберігання нафти, слідство не заперечувало, щоб цей об'єм нафти був використаний у технологічному процесі для підготовки та реалізації на загальних підставах.

Згідно з довідкою НГВУ «Надвірнанафтогаз» від 11 квітня 2013 року, вартість прийому та підготовки 1 тонни нафти, видобутої з родовищ «Кубаш Луква», свердловини «Дзвиняч -1», прийнятої на зберігання НГВУ Надвірнанафтогаз становить - 952,28 грн. При таких обставинах суд вважає, що слід стягнути з ОСОБА_1 процесуальні витрати в користь НГВУ Надвірнанафтогаз в розмірі 16 635, 38 грн., понесених Надвірнанафтогаз на прийом та підготовку - нафти сирої в кількості 17, 469 тонн у кримінальному провадженні за обвинуваченням ОСОБА_1, за ч.2 ст.27 – ч.3 ст.240 КК України [6]. Під час постановлення відповідного рішення суд виходив з того, що засуджений незаконно отримував великі прибутки за видобування нафти, а сума процесуальних витрат за її зберігання є мізерною у порівнянні з отриманими ним коштами. Однак, така позиція суду суперечить положенням кримінального процесуального законодавства (ч.4 п.13 Інструкції та ст.123 КПК України), у якому закріплений обов'язок сплати витрат, пов'язаних із зберіганням і пересиланням речей і документів за рахунок коштів Державного бюджету України.

Наведемо інший приклад, коли судом вирішувалось питання про можливість стягнення з особи процесуальних витрат на зберігання транспортних засобів. Як приклад, наведемо Ухвалу Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області, у якій зазначається про те, що особа, керуючи технічно несправним автомобілем, допустила зіткнення із мотоциклом, у результаті чого водій ОСОБА_2 отримав середньої тяжкості тілесні ушкодження. У судовому засіданні обвинувачений ОСОБА_1 заявив клопотання про закриття кримінального провадження та звільнення його від кримінальної відповідальності у зв'язку із його примиренням з потерпілим. Судом було задоволено відповідне клопотання.

При цьому, суд ухвалив рішення, що речові докази в кримінальному провадженні (автомобіль та мотоцикл), які знаходяться на зберіганні на майданчику тимчасового утримання транспортних засобів слід повернути володільцям, а саме ОСОБА_1 та ОСОБА_2, відповідно, звільнивши їх обох від оплати витрат, пов'язаних із зберіганням вказаних речей (речових доказів) (безоплатно), згідно із заявленими обвинуваченим та потерпілим клопотаннями про це.

Своє рішення суд обґрунтував тим, що, враховуючи майновий стан як потерпілого так і обвинуваченого, а зокрема те, що потерпілий, який працює, має на утриманні 2-ох малолітніх дітей, його дружина - на цей час не працює, а перебуває у декретній відпустці по догляду за дитиною до 3-ох років, а також те, що обвинувачений, який працює, має на утриманні неповнолітню дитину, пристарілу матір (81 рік), яка проживає одна і ОСОБА_1 є єдиним її годувальником [7].

Така позиція суду навряд чи є справедливою. Зокрема, не зрозуміло, чому суд звільняє потерпілого від сплати процесуальних витрат на зберігання транспортних засобів, адже аналіз кримінального процесуального законодавства свідчить про те, що це питання взагалі не повинно вирішуватись відносно потерпілого. Тобто ця особа у будь-якому випадку не повинна сплачувати жодних процесуальних витрат (виняток становлять ті випадки, коли потерпілий самостійно заявляє клопотання про виклик свідків, залучення спеціаліста, перекладача чи експерта). Кримінальне процесуальне законодавство повинно гарантувати дотримання прав потерпілого на своєчасне відшкодування завданої йому шкоди, а не зобов'язувати його сплачувати процесуальні витрати, якому і без того завдано фізичної, матеріальної та моральної шкоди кримінальним правопорушенням.

Суд, постановляючи рішення про звільнення обвинуваченого від сплати процесуальних витрат на зберігання речових доказів, посилався на ст.119 КПК України, у якій вказується, що суд, враховуючи майновий стан особи (обвинуваченого, потерпілого), за власною ініціативою або за її клопотанням має право своєю ухвалою зменшити розмір належних до оплати процесуальних витрат чи звільнити від їх оплати повністю або частково, чи відстрочити або розстрочити сплату

процесуальних витрат на визначений строк. У разі зменшення розміру належних до оплати процесуальних витрат чи звільнення від їх оплати повністю або частково, відповідні витрати компенсуються за рахунок коштів Державного бюджету України. Однак, знову ж таки, виходячи з аналізу ст.123 КПК України, незрозумілим є те, чому суд звільняв обвинуваченого від сплати процесуальних витрат, оскільки обов'язок їх сплати покладений на державу, а не на особу, яка визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення.

Висновки

Усі речі та документи, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні, залежно від виду та групової приналежності, мають зберігатися відповідно до законодавчо встановленого порядку, а витрати, пов'язані з їх зберіганням та пересиланням, мають бути відображені в обвинувальному акті, що скеровується прокурором до суду. У той же час, не лише для зберігання чи пересилання речей і документів необхідні матеріальні затрати, але і для їх знищення. Однак у КПК України не передбачено такого виду процесуальних витрат, що, очевидно, є прорахунком законодавця. А тому це питання повинно стати предметом розгляду у подальших напрацюваннях.

SUMMARY

The analysis of the law enforcement practice of Ukraine proves that in some cases there are difficulties or mistakes are made in the part of solving the issue of reimbursement of procedural costs in criminal proceedings. In particular, the courts in some cases decide to charge the defendants (convicted) with the procedural costs in a proportional part, in others - jointly. In addition, in some cases, the courts resolve the issue of recovery of procedural costs from the victim, which is contrary to the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, or the costs of storage and transportation of physical evidence incurred by the legal entity are not reimbursed at all.

All things and documents that are important for establishing the truth in criminal proceedings, depending on the type and group affiliation, must be stored in accordance with the procedure established by law, and the costs associated with their storage and forwarding must be reflected in the indictment, which is referred to the court by the prosecutor. At the same time, not only for storing or forwarding things and documents, but also for their destruction. However, the Code of Criminal Procedure of Ukraine does not provide for this type of procedural costs, which is obviously a miscalculation of the legislator.

Key words: procedural costs, criminal proceedings, types of procedural expenses, distribution of procedural expenses, determination of the size of procedural expenses, a decision on procedural expenses.

Література

1. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – 3-є вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2016. Т. 2. 1346 с.

2. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий ; под ред. А. В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996. Т. 1. 607 с.

3. Сидорова Н. А. Институт судовых издержек в уголовном процессе дореформенной России (первая половина XIX века). *Вестник ЛГУ*. 1988. № 6. С. 60–65.

4. Богданова М. В. Порядок зберігання речових доказів: прогалини та шляхи вдосконалення. *Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників :* матер. V студ. наук. конф. (м. Харків, 15 травня 2014 р.) / редкол. : О. В. Капліна (голов. ред.), Д. М. Говорун (заст. голов. ред.), О. І. Бережний та ін. Х., 2014. С. 16–18.

5. Ухвала Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 23 жовтня 2013 р. Справа № 697/1331/13-ц URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/34407155.

6. Постанова Богородчанського районного суду Івано-Франківської області від 12.04.2013. Справа № 1-112/11 URL: http://reyestr.court.gov.ua.

7. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ на ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 12 травня 2015 р.: URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52411351.